

08/01/2020

"La història oficial que l'accident nuclear de Palomares no va ser important s'ha mantingut fins avui dia"



L'any 1966 va tenir lloc l'accident nuclear de Palomares (Almeria), provocat per la col·lisió d'un avió cisterna (o nodrissa) KC-135 i un bombarder estratègic nord-americà B-52. Aquest últim portava quatre bombes termonuclears, 70 vegades més potents que les d'Hiroshima i Nagasaki que, en aquest cas, no van explotar: una bomba va caure al mar, l'altra es va frenar gràcies al seu paracaigudes i les dues restants van caure a terra i van desprendre plutoni en forma d'aerosol. La zona encara no està descontaminada del tot, greuge ambiental que se suma a l'estigma de la població de la localitat. En aquest context, José Herrera Plaza, periodista de Canal Sur Televisión, investigador i expert en l'accident nuclear, i Salvador López Arnal, matemàtic i professor de la UNED, membre del Centre d'Estudis sobre Moviments Socials (CEMS-UPF) i amb un important bagatge en coneixement nuclear, van presentar el llibre *Silencios y deslealtades. El accidente militar de Palomares: desde la Guerra Fría hasta hoy* (2019) al Centre d'Història de la Ciència

(CEHIC) de la UAB. L'han escrit junts a partir de la seva correspondència i transmès en format de preguntes i respostes amb l'objectiu d'aconseguir una obra divulgativa que arribi al gran públic.

Salvador López Arnal i José Herrera Plaza ©Meritxell Farreny

José Herrera i Salvador López Arnal comparteixen un *background* similar respecte a l'accident de Palomares, fruit de molts anys d'estudi. Aquest llibre, *Silencios y deslealtades. El accidente militar de Palomares: desde la Guerra Fría hasta hoy*, neix del treball anterior de José Herrera: el documental *Operación Flecha Rota* (2007), dues exposicions fotogràfiques sobre l'accident al Centre Andaluz de la Fotografia (2003 i 2016) i el llibre *Accidente nuclear a Palomares: consecuencias (1966-2016)* (2016). D'altra banda, Herrera també està a punt d'editar el llibre *El año de las bombas: historias de Palomares*, que aglutina 24 entrevistes, algunes extretes del material que ha recopilat per documentar diferents perfils que van viure, sota un únic marc, la mateixa realitat.

Salvador López Arnal ha escrit, per part seva, junt amb Eduard Rodríguez Farré, científic expert en toxicologia del CSIC, els llibres *Casi todo lo que usted desea saber sobre los efectos de la energía nuclear en la salud y el medioambiente* (2008) i *Crítica de la (sin)razón nuclear Fukushima: un Chernóbil a cámara lenta* (2018). Arran de la publicació del llibre *Consecuencias (1966-2016)* sobre Palomares, Salvador López Arnal va voler entrevistar José Herrera en una entrevista per a *El Viejo Topo*, en la qual col·laborava. Es tracta d'una entrevista convertida, finalment, en la publicació del nou llibre (2019) que representa un crit a la sensibilització i consciència social, per revitalitzar la memòria històrica i per reclamar la descontaminació completa de la zona afectada per la radiació nuclear.

- El fet d'haver escrit el llibre *Silencios y deslealtades. El accidente militar de Palomares: desde la Guerra Fría hasta hoy* en un format de preguntes i respostes respon a la intenció divulgativa que han volgut transmetre?

S.L.A.- Em vaig quedar tan impressionat del llibre *Accidente nuclear a Palomares: consecuencias (1966-2016)*, pel seu contingut: fotografies, edició, explicacions, arguments, novetats... que vaig demanar el telèfon de José Herrera a Eduard Rodríguez Farré, científic expert en toxicologia del CSIC, per entrevistar-lo i publicar-ho al *Viejo Topo*. Donada la riquesa del llibre, vaig pensar en escriure una entrevista per a cada capítol i, parlant sobre l'actualitat i retornant al llibre, vam veure que podíem aportar elements nous i permetre que el públic desconexedor del tema s'hi pogués introduir fàcilment. El resultat, doncs, és un llibre d'història del franquisme i postfranquisme que se centra en aquest cas.

J.H.- Potser repetim alguns temes, però ens venen bé com a context. El primer llibre *Consecuencias* és de referència i consulta per a periodistes o gent especialitzada, amb cites a peu de pàgina referenciant tots els documents, amb taules i anàlisis econòmiques per estimar tots els costos i evitar repetir les mateixes dades obsoletes. Aquest últim, en canvi, és més divulgatiu, amè i de butxaca.

- Salvador, com va estructurar aquest llibre?, A mesura que coneixia la història, es fixava amb punts en els quals volia incidir?

S.L.A.- Sí, a partir de la lectura atenta del llibre de José, entrevistes i altra informació addicional

vaig adquirir una visió per mirar-ho tot des de la perspectiva de Palomares. El període de gestació i de correspondència amb José va durar un any i mig, del 2017 fins al 2019, incloent les rectificacions.

- Aquest llibre afegeix pressió perquè es formalitzi i s'iniciï la completa descontaminació de Palomares?, Quina resposta han rebut?

J.H.- Una de les finalitats del llibre és donar a conèixer l'accident, l'engany, l'experimentació amb la salut i el tracte que va rebre la població de Palomares, tant en la dictadura com en la democràcia. Amb el seu coneixement i divulgació es lluita contra l'oblit i es vindica la descontaminació pendent. Però no s'ha de pecar de cànids. Aquest és només un gra de sorra. De la mateixa manera que les autoritats relacionades no s'immuten si no hi ha una acció judicial o si no salta a l'actualitat ni sonen els telèfons, la denúncia d'uns pocs ciutadans, per molt documentada i justificada que estigui, no afecta per a res els poderosos i alts funcionaris.

- José, per iniciar-se en el tema de Palomares, amb motiu del documental *Operación Flecha rota*, com va accedir als documents i a les fonts?

J. H.- Els meus inicis es remunten al 13 de gener de 1986 i al viatge amb el fotògraf Cristóbal Manuel del diari El País per cobrir una assemblea i mobilitzacions dels veïns de la localitat, abans de complir-se el vintè aniversari i que s'extingís el dret a reclamar els danys diferits. Personalment, aspirava a preparar un documental sobre aquesta història. Durant anys, vaig recopilar tot el que es publicava sobre tema nuclear i vaig començar a preparar el documental *Operación Flecha Rota*.

Aquest documental el vaig dur a terme gràcies al col·lectiu que hi va participar: personal voluntari, activistes i col·laboradors i col·laboradores, investigadors com la Duquessa de Medina i Eduard Rodríguez Farré, físics i físiques nuclears i amb l'ajuda d'un documentalista professional de Canal Sur Televisión. Fins i tot, un professor d'universitat va entregar-me uns dossiers per formar-me en temes relacionats amb el plutoni i va facilitar-me documents del Projecte Indalo, ara inaccessibles. Paradoxalment, gran part de la documentació sensible d'origen espanyol està als Estats Units i cal tenir en compte que, en aquell temps, l'any 2007, els costos per contactar i comunicar-se amb persones de fora del país eren més elevats. La producció del documental em va servir per adonar-me que ser investigador i activista és gairebé incompatible amb el treball, més fred i escèptic, de l'historiador. En el meu cas, m'hi he implicat del tot i, havent vist que generava alguns prejudicis que em limitaven a l'hora d'analitzar de manera rigorosa i equitativa els fets, vaig reestructurar algunes relacions. En primer lloc, per mantenir la independència, no em vaig inscriure en cap grup ni partit; només vaig col·laborar puntualment amb qui estava per la feina, sense importar-me la seva ideologia. Després, vaig intentar separar les dues activitats. Quan em poso a investigar o a publicar, intento deixar en letargia les meves conviccions vindicatives i viceversa.

- En el seu cas, Salvador, explica que la primera imatge que va tenir de l'accident nuclear de Palomares va ser el NODO de l'any 1966. Com va ser?

S.L.A.- El primer que vaig conèixer sobre el cas van ser les imatges del bany de l'exministre Manuel Fraga, que vaig veure en un cinema de barri. Vaig arribar a casa i ho vaig comentar als pares, però no sabien gaire més. Anys després, vaig reprendre el tema de Palomares gràcies al professor de filosofia que impartia classes de Metodologia de la Ciència i d'Història de la Ciència a la Facultat d'Econòmiques, Manuel Sacristán, i després amb el científic del CSIC, Eduard Rodríguez Farré. Ara bé, la meva formació en aquest assumpte ha estat possible amb l'ajuda i

el treball de José Herrera.

- Per què es va interessar per l'energia nuclear?

S.L.A.- Per les mateixes raons que molt joves espanyols de finals dels anys 70 van estar molt pendents de la nuclearització del país. En el meu cas, vaig estar molt a prop del Comitè Antinuclear de Catalunya (CANC), vaig assistir a la majoria de les manifestacions realitzades i em vaig formar en la revista antinuclear *Mientras Tanto* que es va començar a editar el 1979, dirigida per Manuel Sacristán. Un dels membres del consell editorial era Eduard Rodríguez Farré, amb qui he redactat tres llibres sobre la nostra posició antinuclear.

- La població espanyola, què en sabia sobre la radioactivitat al moment de l'accident de Palomares?

S.L.A.- Desconeixia què era la radioactivitat, perquè vivíem un moment en què no hi havia centrals nuclears ni moviments de resistència antinuclear que divulgessin idees o arguments.

J.H.- Tanmateix, ja s'estava construint la central nuclear José Cabrera "Zorita" per l'empresa General Electric i estava en marxa el Pla de Desenvolupament de Centrals Nuclears. Les nuclears, associades aleshores a les bombes de destrucció massiva, van suposar una propaganda molt dolenta en el marc del pacte *Àtoms per a la pau* amb l'aleshores president dels Estats Units, Dwight D. Eisenhower. El dia de l'accident de Palomares, la gent, veient tones de material ardent que queia del cel, va creure que era la fi del món. Els americans van dir que la catàstrofe no tenia una relació causa-efecte, però sí que, en la població, es van produir trastorns psicològics. Per exemple, l'infermer Pedro Sánchez Gea era dels únics que coneixia les conseqüències d'Hiroshima i de Nagasaki, l'esposa del qual va patir un atac de pànic en veure les restes corporals i cossos trossets dels quatre tripulants de l'avió nodrissa KC-135 i tres dels set tripulants del bombarder estratègic nord-americà B-52.

Dies després de l'accident de Palomares, encara que s'intentés desinformar "per al bé públic i per no crear alarma social", la gent, desconfiant de les seves pròpies autoritats, va conèixer què era la radioactivitat escoltant Ràdio Espanya Independent, anomenada també La Pirenaica, i la ràdio del Partit Comunista que s'emetia des de Bucarest i que transmetia informació oculta, molts cops interceptada a Espanya. La BBC també tenia un butlletí espanyol, així com ràdio Moscou, les quals contrarestaven la bombolla informativa de la dictadura perquè la gent pogués entendre la seva realitat immediata. Els fets es van produir el dia 17 de gener i el 21 ja en parlaven molts diaris del món.

- En els anys següents a l'accident, es van organitzar, a Espanya, congressos i simposis sobre protecció radiològica en catàstrofes nuclears. Els resultats no van arribar a la societat?

J.H.- Mentre estàvem en dictadura, aquests resultats es mantenien en secret. El règim es comportava coherentment amb els seus principis. L'excusa de manual (com va ocórrer amb els casos de Hanford Site, Txernòbil i Fukushima) era "no alarmar la població". Amb Palomares, estaven en joc els interessos del turisme nacional, l'economia local i l'incipient desenvolupament del programa de centrals nuclears; tots aliens a la salut i al benestar dels afectats i que van tenir conseqüències sobre la descontaminació, només parcial, de la zona. Però allò que s'ocultava aquí, es mostrava a fora. Molts documents s'han mantingut ocults en la presumpta democràcia que vivim i, si els hem aconseguit, ha estat gràcies als arxius dels Estats Units.

És cert que amb els anys i la presència de la radioactivitat en els mitjans de comunicació, pels accidents de Txernòbil i Fukushima, els veïns s'han anat familiaritzant amb el tema. Per descomptat, l'actitud dels governs en aquests accidents i en els d'origen militar, a través dels seus òrgans reguladors, va ser la mateixa que en tots els anteriors: ocultació d'informació als ciutadans, minimització de les conseqüències i dels riscos i seqüeles en la salut per protegir la indústria privada i les institucions de les accions legals a les quals es podrien enfrontar.

- Amb Palomares és clara la imbricació entre ciència, política, economia i societat?

J.H.- Al darrere de tot hi ha el materialisme històric, els interessos econòmics i el negoci que mou els fils i que permet comprendre de forma lògica el que no s'acabava d'entendre.

- El poble de Palomares va ser estigmatitzat?

J. H. -Sí, el problema radiològic tenia connotacions d'estigma social. La dictadura va obrar com a tal: va segrestar els diaris i no va permetre el contacte dels habitants del poble amb fotògrafs i periodistes. Ni tan sols amb el bestiar. La transició amb l'expectant democràcia va ser nul·la per a Palomares perquè la història oficial que l'accident nuclear no va ser important s'ha mantingut fins avui dia.

- El fet que Fraga es banyés al mar i la gent del poble mengés tomàquets locals contrasta amb la por de la població per l'afectació de la terra i de l'aigua que relata l'escriptora i Premi Nobel Svetlana Alexievich en l'obra *Veus de Txernòbil: Crònica del futur?*, Aquest seria un dels motius pels quals es va rebaixar l'alarma social a Palomares?

J.H.- Quan es va produir l'accident nuclear a Palomares, la població no tenia el coneixement sobre radioactivitat que més tard tindria en produir-se el cas de Txernòbil. En un inici, les autoritats van prohibir menjar tomàquets i el mercat va rebutjar els productes de Palomares, però l'exèrcit dels Estats Units va comprar la collita i se la va menjar, fet que avui dia reconeix com una negligència perquè això va fer que la població local els imités. En l'accident de Palomares es van desprendre partícules alfa derivades del plutoni i de l'americi, per tant, no hi havia cap problema amb els aliments si es netejaven bé, tret que s'inhalessin les partícules; a diferència de la radiació gamma del cesi i de l'estranci, la qual penetra en tota la cadena tròfica, com va succeir a Txernòbil.

- Quin paper desenvolupa la tradició oral per lluitar contra l'oblit en el cas de Palomares?

J.H.- La tradició oral és molt important i abans encara ho era més en tots els ambients: en la família i en les diferents ètnies i estrats socioculturals. Les noves generacions ho expliquen i s'hi remeten amb l'expressió "L'any de les bombes". Per aquest motiu, he titulat el nou llibre que s'està editant com *El año de las bombas: historias de Palomares*. En aquest volum, he recollit tots els testimonis del documental que vaig dirigir el 2007 i hi he afegit altres entrevistes realitzades posteriorment. El llibre dona veu a 24 persones que van viure els fets directament. La intenció és aportar diversitat en la percepció que fins ara es tenia de Palomares.

S.L.A.- Tanmateix, la tradició oral és gairebé inexistent a altres indrets del país, com a Catalunya. Si preguntéssim a la població que ens parlés sobre Palomares, el resultat seria catastròfic, ja que és un dels fets més ocultats de la història del Franquisme.

- Quina és actualment la situació a escala mediambiental?

J.H.- Quan van finalitzar amb l'avaluació de la "Zona 0", van començar les rebaixes i els biaixos. Els nord-americans parlaven d'un total de 255 hectàrees (ha). Els de la Junta d'Energia Nuclear

(JEN) curiosament sostenien un nombre menor de 226 ha, però el mapa radiomètric a escala confeccionat pels nord-americans amb l'ajuda espanyola donava un total de 435 ha. Amb els anys, els agents climàtics, especialment els vents freqüents, han reduït la contaminació a quatre parcel·les; tres d'aquestes es troben fora del nucli urbà i una dins al poble. El 2003, el Centre d'Investigacions Energètiques, Mediambientals i Tecnològiques (CIEMAT) va reconèixer que hi havia més contaminació de l'esperada, tot i que se sabia des de la dècada dels 80.

Actualment, ens trobem en retrocés i seguim amb 41 ha contaminades, quan aquesta ja hauria de ser una història tancada. Al costat del cementiri hi ha dos contenidors de brossa radioactiva, apartats a 800 metres del nucli urbà, però dins d'aquest hi ha una casa amb 600 kg de diversos milions de becquerels. Encara queda molt camí per lluitar i per divulgar sobre Palomares. Per netejar el seu sòl i el seu nom, d'una vegada per sempre.

Meritxell Farreny Solé

Àrea de Comunicació i Promoció

Universitat Autònoma de Barcelona

premsa.ciencia@uab.cat

[View low-bandwidth version](#)